

Ernest Hemingway-k mendea egin du Euskal Herrian

1923ko sanferminetan ezagutu gintuen, eta urtebete geroago Irati aldera jo zuen atsedean bila. Baiona, Garazi, Donostia, Iruñea, Gernika, Bilbo... guztiak izan ditu aipagai bere literatur lanetan. Uztail honetan 100 urte dira Irati ibaia eta inguruko baso eta bazterrak ezagutu zituela, eta gerora ohiko bisitaria izango zen gurean. Iratiko egonaldiak hainbat pasarte hartzen ditu 1926an argitara eman zuen *Fiesta* (Festa) nobelan.

PATXI GAZTELUMENDI

Jardunaldiak antolatu dituzte Donostiako Kursaalaren eta Bilboko Carlton hotelean uztailearen 14tik 20ra: *EH eta EH* -Ernest Hemingway eta Euskal Herria-, *Ernest Hemingway conference*. Topaketatxoa ere egingo da Auritzen, Orbaizetako fabrikari eta Aribe artean, uztailearen 28an: *Ernest Hemingway eta Irati*.

Iñaki Sagarna historialari eta irakaslea aritu da, hasiera-hasieratik, *EH eta EH* konferentzia antolatzen: "Kasualitate multzo handi baten azken katebegia da kongresua Euskal Herrian egin izana. 2019an hasi zen guztia, master ikasketak Boisen burutu berri nituenean eta Idahoko The Community Library elkarrekin hiru hilabetetarako beka bat eskaini zidanean, Ketchumen". Hemingwayek bere buruaz beste egin zuen etxea kudeatzen du aipaturiko elkarrekin, eta Sagarnak jasotako beka bere etxean geratu ziren objektuak sailkatu edo ikeritzeko helburua zuen, berez. "Hasiera batean objektuen katalogazio lan bat besterik ez nuela egingo uste nuen. Dena den, hara heldu bezain laster, Idahon

bertan, Hemingway eta bertako euskaldunen arteko harremana batere ikertu gabe zegoela jabetu nintzen. Baimena eman zidaten katalogazioaren ordez ikerketa hori burutzeko. Hiru hilabeteko egonaldia bukatzerako, hogeitazero azaleratu nituen Idahoko euskaldun eta Hemingwayren artean", dio Sagarnak. Euskaldunen eta Hemingway idazlearen arteko harremana ikertzen hasi orduko, Edorta Jimenez eta Javier Muñozekin jarri zen harremanetan; bi horiek *Basque Route* delako proiektuan ari ziren lanean ordurako.

Jimenez ere aspalditxotik ari da Hemingway eta euskaldunen arteko harremana ikertzen eta horri buruz idazten. *Hemingway eta euskaldunak zerbitzu sekretuetan* liburua argitaratu zuen Susa argitaletxearekin, eta *SanFermingway* Txalapartarekin. Horrela mintzo da Jimenez, gaiari buruz galdetzean: "Gai honi ekitean izan nituen bihozkadak badirodi azkenean ere zuzenak izan direla. Horren lekuko argiena *Hemingway eta Euskal Herria* erakusketa izan da. Sagarnak eta biok atondu genuen, Gernika-Lu-

moko Euskal Herria Museoa. Gero hor zehar ibili da, eta uda honetan Donostian dago, Aieten, Hemingway Society delakoaren urterik behineko biltzarra han eta Bilbon egingo dela baliatuta". Sagarnak AEBetako artxiboetan zein bertokoetan topatu dituenak inportanteak direla dio Jimenezek.

AEBetan antolatu zuten konferentzia batean hizlari aritu zen Sagarna. Antolatzaileei gustatu zitzaizen eta harreman horretatik etorri da orain berak Donostiako eta Bilboko nazioarteko halako topagunean murgildu izana. Kongresu horien balioa azpimarratu du Sagarnak: "Marko akademikoaz gain pisu sozial handiko kongresua da; bost bat otordu handi, bizpahiru 250 pertsonakoak, eta kontzertu pare bat ere antolatu behar izan ditut". Kursaal eta Carlton hotelean, 180 ikerlari eta idazleren hitzaldiak, Arabar Errioxara irteera bat, zesta punta partida Bilboko Deportivo frontoian, eta konferentziako lehen egunean Amets Arzallus eta Maialen Lujanbio bertsoetan, Xabi Payaren bat-bateko itzulpenarekin, euskaratik ingelesera.

Hotel Burguete: errepresio frankistaren lekuko

Ernest Hemingway idazlearen joan etorriez asko idatzi da han eta hemen. Festazale eta zezenzale moduan baino ez digute erakutsi bere irudia. Idazlea baina, gizon konprometitua ere izan zen. Hori baieztatzera datoz Josu Jimenez Maia eta Edorta Jimenez idazleek lekukotzak.

Hotel Burgueten hartu zuen ostatu, Auritzen, 1924an eta 1925ean Irati aldera hurbildu zen lehen aldietan. Bere adiskide batzuk Donejakue bidea egiten ari ziren Donibane Garazitik, eta Iruñera joan-etorria egiteko leku aproposa izanena zela iritzi zion idazle estatubatuarra. Gerora, urteetan literatura asko egin da gaur egun Hostal Burguete den atsedean leku eta ostatuaz. Atsedean hartzeaz gain, inguruko erreketan arrantzan aritzeko profitatzen zuen egonaldia Ernest Hemingwayk, orduan gazte zela. Garai hartan, Victoriano Urdiruz auriztarra zen hotelaren jabe eta kudeatzailea. Urte batzuk geroago, Francoren altxamendu eta errepresioaren ondorioz, Urdiruzen bi seme ihes egin zuten Auritzetik, Ipar Euskal Herrira ziurrenik. Hotela konfiskatu zioten indar frankistek, eta kuartel militar gisa erabili zuten zenbait urtez.

Desagertutzat eta hiltzat ere eman zuten alde egin zuen semeetako bat, Victoriano Urdiruz. Baina 1940an itzuli zen, baita atxilotu eta espetxeratu ere. Egonaldi laburra egin zuen giltzapean. Hotela berreskuratu ahal izateko, diru kantitate oso handia ordainarazi zioten, baina ordaindu zuen. Hala, 1941ean berreskuratu zituen Urdiruzek hotela eta bere jarduera.

Beste seme bat ere, Gursen atxilotaldian egona, hiltzat eman zuten, baina berak ere Auritzera itzultzea

lortu zuen. Urdiruztarren artean, ideia ezkertiarrekoak gehienak, hainbat ahaide izan ziren errepresio frankistaren biktima, eta ezaguna da, adibidez, Osasuna futbol taldeko entrenatzaile izan zen Emilio Urdiruzen kasua: 1936an, Osasunako entrenatzaile zela, ihesari ekin behar izan zion, eta gerora, 1943an, behin erbestetik itzulita, atzera ere futbol taldearen ardura hartu zuen.

HOTELA BERRESKURATU ZUEN SEMEAREN SENTENTZIA

Iruñean 1940ko otsailaren 17an sinatutako sententziak hasiera hauxe dauka (gaztelaniaz): “Aurrekari errepublikarra eta ideologia ezkertiarra

duen Victoriano Urdiruz Larequi, zigortua, ez da frogatzen bere ideiekin bat datorren alderdi eta mugimenduren batera afiliatuta dagoenik. Mugimendu Nazionalaren altxamendua jazo eta egun gutxira Lurralde Nazionaletik alde egin zuen, 36 eta 27 urteko seme banarekin, atzerriko egonaldiaren arrazoirik justifikatu gabe”.

15.000 pezetako isuna ordainarazi zioten Victoriano Urdiruz Auritzeko hotelaren jabeari, eta horrela berreskuratu ahal izan zuen jarduera eta lana. Gaur egun, Hostal Burguete Auritzen dago, turismoari emana. Herriko ostatu bat gehiago. Eta jabeak Victoriano Urdiruz zenaren senideak dira, euskaldunak.

Hemingway, Hotel Burgueten.

KONFERENTZIAN, EUSKARAZ

Euskal idazleak ere izan dira hizlari nazioarteko konferentzia honetan. Eta euskaraz parte hartu dute. Edorta Jimenez eta Josu Jimenez Maia mahai inguru batean aritu ziren. Hemingway eta Gernikaz aritu zen lehena, eta bigarrenak, itzultzaile eta poetak, Hemingwayren poesia hartu zuen hizpide. Ibai Iztuetak Pio Baroja eta Hemingwayren lanak konparatu zituen eta Kirmen Uribe *Elkarrekin esnatzeko ordua* liburuko pasarteak hautatu, non, besteak beste, Manu de la Sota eta Ernest Hemingwayren arteko gutun bidezko harremanaz solastatu zen. David Rio EHUko katedradunak, berriz, Robert Laxalten eta Hemingwayren lanen arteko konparaketa egin zuen, ingelesez. Hizkuntza anglosaxoiaren ostean, euskara izan da kongresuko bigarren hizkuntza garrantzitsuena. Hori ez da beti gertatzen.

Edorta Jimenezek lau hitzetan eman digu bere hitzaldiaren laburpena, zeina gerora argitaratzea ere espero duen: “Ernest Hemingway ez zen Gernikan izan bonbardaketaren egunean, eta hala ere hari buruzko informazio zuzena eta aberatsa bildu zuen; tartean, haren testiguen lekukotasuna ere badaukagu. Andres Untzain han izan zen, esaterako. Hemingwayren hirugarren emazte Martha Gellhorn, gainera, Gernikan gertatuaz munduari jakinarazten ahalegindu zen”.

“ ”

1920 eta 1930etako hamarkaden bueltan gure inguruan ibili zen Hemingway hura benetan idazle emankorra zen

Iñaki Sagarna, historialaria

ESTEREOTIPOAK HAUSTEKO DAUDELAKO

Josu Jimenez Maiari ere zalantza sortzen diote Hemingwayri buruz dauzkagun estereotipoek: “Beti irudikatzen dugu sanferminetan mozkor, alkoholarekin gehiegikerietan... eta nik uste dut bada-goela beste Hemingway ezezagun bezain interesgarria, bere literatura eta bere izaera ongi ulertzeko”. Bere esanetan, funtsezkoa da Hemingwayk Iratin eman zituen garaian berri izatea, egin zituen ibilaldiak ezagutzea, paisaiak, bizipenak eta lagunak. “Sanferminen atarian, komunikabide gehienek beti transmititzen diguten Hemingwayren gaineko irudia estereotipoz bete da, aski komertzializatua, kontsumismoa bultzatzen duena.

Eta niri gehiago interesatu zait Hemingway literaturaren ikuspuntutik”.

Edorta Jimenezek ere badu arrangura Hemingway idazlea hemen zelan ezagutzen dugun galdetzean: “Patu petrala Hemingway harena. Sanferminak mäsifikatu ei zituen, bene-benetan izenezkoa zena, bide batez esanda. Laido hori dela eta, Nafarroa Garaian, nork irakurri du *Fiesta* liburua? Nork daki Donostiaz idatzi zuena? Edo *Uda lanjerosa*, idatzi zuen azkena, Bilbon hasten dela? Edo ‘euskaldun hauek miragarriak dira’ idatzi zuela Nafarroako menditarrez, eta ez Bizkaiko, Gipuzkoako edo Arabako euskaldunetz. Ezagunena da, dena dela, Ernest Hemingway II. Errepublikaren laguna eta antifaxista osoa izan zela”. Argi mintzo da Edorta Jimenez, zuzen, aho bizarrak gabe; ikertu, sakondu eta asko irakurrita, eta ostean idatzita ere bai.

Sagarnarentzat ere Hemingwayz saldu diguten irudia eta berak ezagutu duena arras ezberdinak dira. “Frankismoak saldu nahi izan zuen agure ileurdin, zahar, mozkorti festa-zale... hori baino askoz ere gehiago izan zen Hemingway. Zoritxarrez, gure inguruetan, frankismoan zehar ondu zen Hemingwayren irudi hori besterik ez zaigu heldu, baina 1920 eta 1930etako hamarkaden bueltan gure inguruetan ibili zen Hemingway hura benetan idazle emankorra izan zen”. Ez dela asko irakurtzen gaineratu du Sagarnak, haserre samar: “Eleberrien izenak gutxienez ezagutzen dira. Baina ipuin idazle bikaina izan zen, eleberrigile ona baino gehiago”. Zorionez, 2011n Xabier Olarrak bere ipuinen bat edo beste itzuli zuen euskarara, eta Koro Navarrok, *Fiesta: Eguzkia jaikitzen da* ere itzuli du aurreko urtean.

Lehen Mundu Gerraren ostean, gerraren aurkari amorratu bilakatu zen Hemingway. Sagarnak azpimarratzen duenez, argiki ikus daiteke hori *A Farewell to Arms* (Armei agur) eta idatzi zituen hainbat poemetan –horietako batzuk euskaratu ditu dagoeneko Josu Jimenez Maiak-. Gerrarteko garaian gerra arbuiaut arren, Sagarnaren esanetan, argi ikusi zuen Espainiako gerran faxismoari aurre egin behar zitzaiola: “Hori guretzeko ikaskuntza on bat izan daiteke”. Horrez gain, zera zehaztu du: “Hemingway amerikar inperialismoaren aldeko sinbolotzat dauka jende askok, baina uste denaren aurkara, ez da horrela. AEBetako Gobernuarekin oso kritikoa zen, esaterako, eta Kubatar iraultzaren alde publikoki lerratu zen hil aurreko urteetan”.

Hemingway eta Juan Duñabeitia itsasgizonaren erretratua. Adiskideak ziren. Jose María de Ucelay y Uriartek egina.

NARRATIBAK KATEATUTA

Josu Jimenez Maiak aitortu du Hemingwayren ipuinek harrapatu egin zutela. *Francis Macomber eta beste zenbait ipuin*, Igela argialetxeak plazaratutakoa, biziki gozatu zuen berriozartarrak: “Niretzat aurkikuntza bat izan ziren, beste literatur mota bat ekarri zuen Hemingwayk hor. Iradokitzailea, esaldi laburrak, menpeko esaldi gutxi, zuzena eta asko kontatzen duena”. Eta poesiara heldu zen gero. “Berak ez zuen poesia anitz idatzi, baina bere bizitza osoan idatzitako 88 poema horiek ematen dizkigute bere narratibaren gaineko eta bere bizitzaren gaineko bizipen ugari”. Josu Jimenez Maiak Ernest Hemingwayren hainbat poema euskaratu zituen eta *Maiatz* aldizkarian argitaratu. Aurtengo uztailean bertan, Hemingwayren efemeridearekin bat eginez, *Armiarma.eus* literatur sarean paratu dituenak.

Edorta Jimenez ere Hemingwayren atzetik munduko txoko askotan izandakoa da, Urdaibaitik Kubara, besteak beste. “AEBetatik Nevadako ortziaren irudi ahaztezina ekarri nuen. Eta hango unibertsitate sistemaren ezagutza gaineko bat. Hango euskaldunen mundua ere ezagutu nuen. Batik bat etxean hartu ninduten Joe Gerrikagoitia eta haren emazte Hellenen aldetik”. Baita beste lekuetako oroitzapenak ere: “Kuban, hara lehenengoz joan nintzenez, Nevadara baino lehen, 2000an, Joseba Sarrionandiarekin eta beste aterpetu batzuekin topo egin nuen. Sakoneko esperientzia izan zen hango gureen bizimoduaz jakitea. Kubara beste hainbatetan joan nintzen, nahiz ikertzera nahiz lagunak bisitatzera”.

Zer esan Kubaz? “Behin joan eta iritzi batekin itzuli, beste behin joan eta lehengoaren kontrako beste batekin itzuli, ez dakit ba orain balantzerik egiteko gai naizenik. Ez naiz ahaleginduko”, bota digu azkenik Edorta Jimenezek, gaitik aldendu gura balu lez.

IRATIN TOPAKETA

Donostiako eta Bilboko konferentziari, Iratiko topaketak hartuko dio lekukoa. Kultur Olan egingo dira ekitaldiak, Nafarroako Kultur Ateneoak lagunduta.

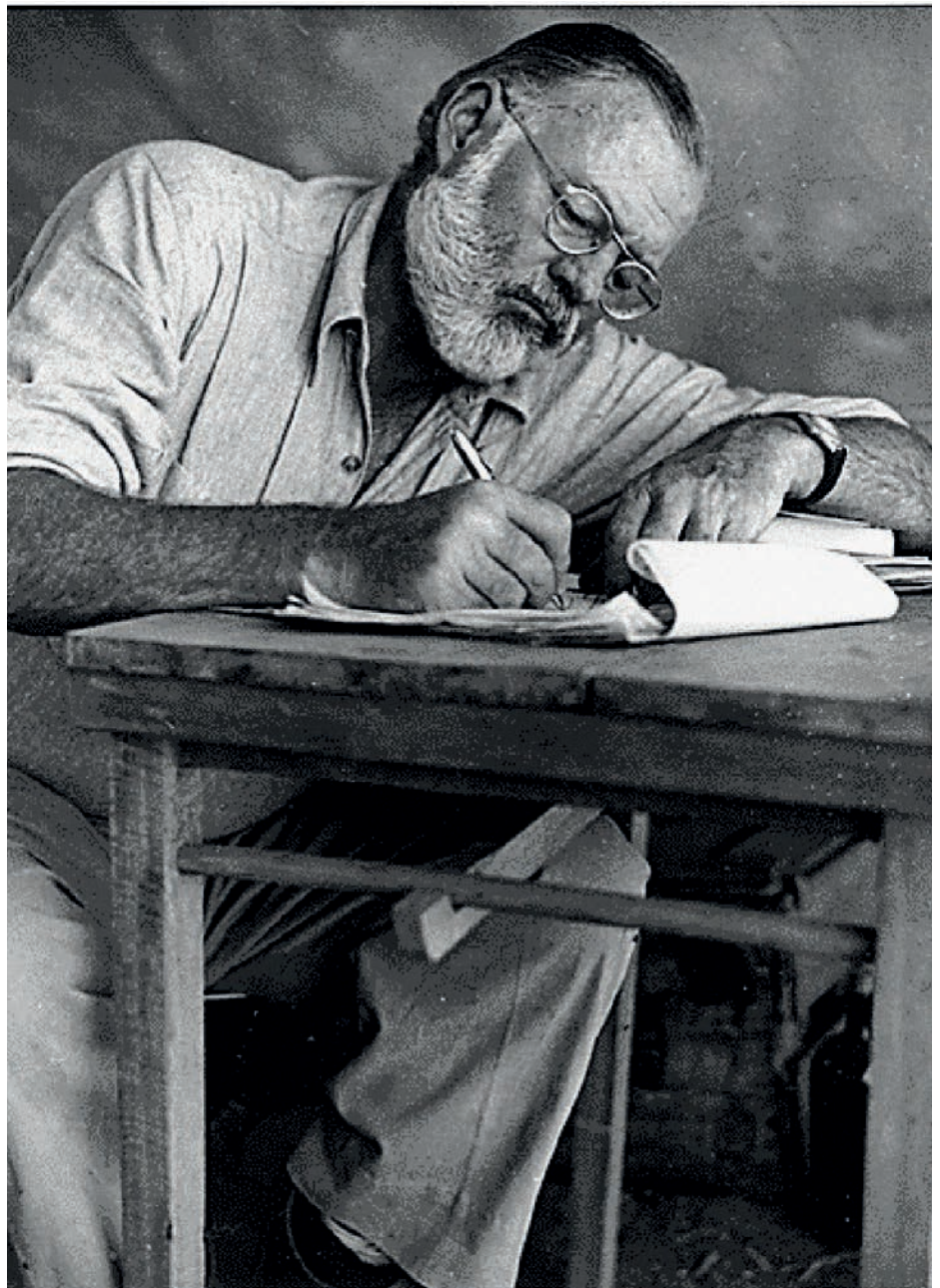
Uztailaren 28an, Hotel Burguete-ko nagusia izan zen Victoriano Urdiruz omenduko dute lehenik, goizean. Ibilaldia egingo dute gero Auritzetik Orbaizetako fabrikara, oinez, bidean *Fiesta* liburuko pasarteak irakurrita.

“ ”

***Beti irudikatzen dugu
sanferminetan mozkor,
baina bada beste
Hemingway ezezagun
bezain interegarria***

Josu Jimenez Maia, idazlea

Orbaizetan, Hemingwayren iturrian bere omenezko irudi bat paratuko dute, eta bazkalostean hitzaldiak eskainiko dituzte Iñaki Sagarnak, Edorta Jimenezek, Ibai Iztuetak eta Cira Crespok. Il untzean, Joxe Miel Bidador poesia taldearen eskutik, Hemingwayren poema irakurraldia egingen da Aribeko balnearioaren inguruetan, Irati ibaia-
ren ertzean. Udazkenetik aitzina, Auzperrin Mikel Antza idazlearekin hilerobaten den irakurle taldeak *Fiesta: eguzkia jaikitzen da* liburua mintzagai izanen du.

Koro Navarro

“Idazteko modua da Hemingwayren alderdirik hobereena”

Fiesta *The Sun Also Rises* nobela plazaratu zuen Ernest Hemingway idazleak 1926an. AEBetako bikote baten ibilerak kontaktzen ditu, Paristik Iruñera egiten duten bidea, tartean Baiona, Donostia eta Irati ere ageri direla. Koro Navarro (Donostia, 1955) itzultzaileak euskaratu zuen, Literatura Unibertsala sailean: *Fiesta*. Eguzkia jaikitzen da.

Euskaratzeari ekitean, zein izan zen zure lehen sentsazioa?

Itzulpen ororekin, beldur pixka bat izaten dut beti, nola moldatuko ote naizen. *Fiesta*-k, ohiko beldurraz gainera, halako errespetu bat eragiten zidan, hain obra ezaguna izanik, euskaldunontzat bereziki. Adiskide eta lagunek lagundu naute, eta gainera Literatura Unibertsaleko bildumakoa da liburua, hori ere lagungarria da. Lanerako baldintzak oso onak izaten dira –ez da txantxetako kontua–, eta azken urteotan argitalpenaz Igela eta Erein arduratu direnez gero, Inazio Mujika arduratu da testuaren berrikuspenaz, eta hori ere bermea da niretzat. Ondo zaindutako liburuak izaten dira. Bestalde, bilduma osatzen duten obrak mundu-literaturako obra nagusiak direlarik, denak dira oso interesgarriak. Halakoxea da *Fiesta*.

Zer iruditzen zaizu Hemingwayren idazteko modua?

Hemingwayren alderdirik hobereena, hain zuzen ere, idazteko modua da nire iritzian. Gogoan hartu behar da orain 100 urte idatzia dela *Belle époque*-n, lehen edizioaren azalean ikusten den bezala; Wikipedian dago irakurgai-, baina hala ere, oso idazkera modernoa da Hemingwayrena. Oso modernoa sentitzen da gaur egun ere, zuzen-zuzena, eta kazetaritza gertukoa, Anjel Lertxundik hitzaurrean azpimarratzen duen bezala. Garrantzitsua da, halaber, Hemingwayren idazkeran, eta honakoa ere esaten

du Lertxundik, zinemak eta zinemaren hizkerak nobela honetan duten pisua: paisaiak deskribatzeko modu zoragarria, kamera mugikor batetik bezala, eta elkarrizketak, zenbait lagunen arteko elkarrizketak, zuzenean balitz bezala emateko modu trebean.

Irati maiz aipatzen da, pertsonaiaren sanferminetako joan-etorri horretan. Zerbaitek deitu zizun arreta?

Nobelako tramaren atsedengune guztiz garrantzitsu bat da Irati, Donostia bezalatsu, eta, gutxiengo bada ere, Baiona eta Ipar Euskal Herria. Pariseko eromen batez ere alkoholikoaren ondoren, Iruñeko eromen orobat alkoholikoaren eta zezenen zurrunbiloaren ostean, atsedengune ezin hobekak eta eder-ederrak ageri dira liburuan. Ederrena, seguruen, Iratikoa. Natura garbia, lasaia, barea, isila... Natura bete-betean, pertsonaien bizimodu zalapartatsuekin kontrastean. Pertsonaiek behar zuten hori, eta irakurleak eskertzen du. Nik, behintzat, asko eskertu nuen. Gainera, pertsonaiek ere aldatu egiten dira naturaren eraginpean, hausnarketarako bidea ematen die, eta

egiako sentimenduak agerrarazten dizkie. Iratin oso nabarmena da hori, eta, horregatik, funtsezkoa da nobelaren bilakabidean.

Toki izenak, ibaiak, lekuak... Nola moldatu zinen itzulpen lanetan?

Ez nuen arazorik izan. Euskal Herrikoek denek dute izena euskaraz, eta horiexek erabili ditut nik, jakina. Arrotzak direnak, eta euskaraz baliokiderik ez dutenak, bere horretan daude liburuan.

Lan garrantzitsua da bere obran. Halakotzat daukazu zuk ere?

Bai, noski. Baina, nire kasuan, ez dakit zenbateraino naizen gai liburuaren berezko balioa eta gure herriaren agerpenak egiten didan ilusioa bereizteko.

Askotariko itzulpenak dituzu eginak orain arte. Badu leku berezirik lan honek?

Gustu “arraroa” dudala esan behar dut. Oroitzapenik onenak *Nikolas Txikiren abenturak* dakarzikit, eta Agatha Christieren *Katuak usategian* itzultzen ere primeran pasatu nuen. Liburu errazak dira, laburrak, umore handikoak... eta agian ez dut halako erantzukizunik sentitzen.

Baina *Fiesta*-k badu leku berezia. Arrazoi pertsonalengatik: nagusiki, pozik geratu nintzelako hitanoaren erabilerarekin, joko handia eman baitzuen nobela honetan. Nik ez dut hitanoa ikasi/erabili, gure inguruan ‘itsusia’ zen –Donostia, lehen ikastolen sorreran, 1960ko hamarkadan–. Pixkana jabetu naiz hitanoaren garrantziaz eta bere balio literarioaz: *He/She, el/ella* ez dagoelarik euskaraz, “zulo” hori betetzeko, eta lagunarteko giroa islatzeko. Agian berorikakoa errebindikatu beharko da, beste baliabide bat baita. Eta bestalde, *Fiesta*-gatik Euskadi Itzulpen Saria eman zidaten. Hori pozgarria da oso, eta sine-tsita nago liburuaren berezko kalitateak baduela parte bat horretan. ●

